

Acad. Roy. Scienc. d'Outre-Mer
Biographie Belge d'Outre-Mer,
T. IX, 2015, col. 250-256

LUWEL (*Marcel Arthur Albertine*), Departements-
hoofd bij het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika
(Brugge, 02.11.1921 – Ekeren, 16.09.2004). Zoon van
Frans en van Staelens, Albertine.

Na zijn humaniora in het Koninklijk Atheneum van
zijn geboortestad Brugge, ging Marcel Luwel Ger-
maanse talen studeren aan de Rijksuniversiteit Gent. In
1943 behaalde hij er het diploma van licentiaat in de
wijsbegeerte en letteren, groep Germaanse filologie, en
nog in datzelfde jaar werd hij geaggregeerde van het
middelbaar onderwijs. Het jaar daarop begon hij zijn
loopbaan als waarnemend leraar aan het Koninklijk
Atheneum te Oostende en in 1945 werd hij leraar aan
het Koninklijk Atheneum te Gent. In 1950 promoveerde
hij tot doctor in de wijsbegeerte en letteren, groep Ger-
maanse filologie, met een proefschrift getiteld „Twee
eeuwen rederijkersbedrijvigheid te Brugge (1600-1800)”.
Meteen was dit de bekroning van zijn germanistische
vorming.

De loopbaan van Marcel Luwel bij het Koninklijk
Museum van Belgisch-Congo te Tervuren ving aan in
1949, toen hij als stagedoend geattacheerde in dienst
trad. De benoeming in 1947 van Frans Olbrechts tot
directeur van het Congomuseum was allicht niet
vreemd aan Luwels overstap van het onderwijs naar
een wetenschappelijke instelling. Olbrechts, die de zoö-
loog Henri Schouteden opvolgde, wilde namelijk de

menswetenschappen een breder aangezicht geven in de instelling. Hijzelf was onder meer geboeid geraakt door de Vlaamse reisliteratuur en van zijn hand verscheen in 1942 bij het Davidsfonds een boekje onder de titel „Vlaanderen zendt zijn zonen uit”. Olbrechts' belangstelling voor geschiedenis bracht hem ertoe een nieuwe impuls te willen geven aan de toenmalige afdeling voor „Zedelijke, politieke en geschiedkundige wetenschappen”.

Marcel Luwel werd in 1951 tot adjunct-conservator en in 1963 tot conservator benoemd. Dit opende voor de afdeling nieuwe perspectieven. Zo bijvoorbeeld werd het interessegebied uitgebreid. Waar voordien alleen Midden-Afrika aandacht kreeg, werd nu ook de aanwezigheid van landgenoten in andere delen van de wereld in de belangstelling betrokken: de uitwijking van Belgen naar Amerika, Belgische vrijwilligers aan de zijde van Maximiliaan in Mexico, financiële en industriële activiteiten in Egypte, China en elders. Ter bevestiging van deze nieuwe oriëntatie kreeg de afdeling in 1967 de officiële benaming „Geschiedenis van de Belgische aanwezigheid in het buitenland”.

1967 was tevens het jaar waarin het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika (KMMA) in vier departementen werd georganiseerd: geologie en mineralogie, culturele antropologie, Afrikaanse zoölogie en een vierde departement dat, toch wel opmerkelijk, genoemd werd naar de instelling zelf. In 1970 werd Marcel Luwel benoemd tot hoofd van het departement „Koninklijk Museum voor Midden-Afrika” dat de afdelingen „Geschiedenis van de Belgische aanwezigheid in het buitenland” — Luwels eigen afdeling —, „Land- en bosbouwconomie” en „Algemene wetenschappelijke diensten” omvatte. In de nasleep van de dekolonisatie werd toentertijd met de gedachte gespeeld om het Museum in vier autonome instituten te doen uiteenvallen. In dit scenario zou dan alleen het vierde departement het Museum opvolgen. Vandaar de eigenaardige benaming voor dit departement. Een bijkomende verklaring is natuurlijk ook wel dat de disciplines die in het departement werden beoefend niet onder één noemer konden worden gebracht.

Belangrijk voor de afdeling „Geschiedenis” was de ontwikkeling, dankzij Marcel Luwel, van een zelfstandige wetenschappelijke activiteit. Luwels voorganger, Frantz Cornet, vervulde immers voornamelijk de rol van behoever van de officiële doctrine. Deze was erop gericht het koloniale bewustzijn te schragen; informatie die het imago van de koloniale onderneming kon schaden werd grotendeels afgeschermd. Hoewel Luwel zelf altijd wel een zekere terughoudendheid in acht nam m.b.t. de koning-stichter en thema's als bezetting en exploitatie, kwam er vooral vanaf de jaren zeventig

toch ruimte voor een wetenschappelijk gefundeerde benadering, met inbegrip van de schaduwzijden van de kolonisatie.

In 1959 ging Marcel Luwel over tot de publicatie van een eerste reeks documenten, vergezeld van een wetenschappelijk verantwoorde biografie, in de *Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Koloniale Wetenschappen*: „Otto Lindner, 1852-1945. Een weinig bekend medewerker van Leopold II in Afrika”. Een tweede reeks verscheen in 1964 in de *Annales Historische Wetenschappen* van het KMMA: „Sir Francis de Winton, administrateur général du Congo, 1884-1886”. Met deze publicaties beoogde hij het beschikbaar stellen van documenten belangrijk in het raam van de ontstaansgeschiedenis van Congo. Nog in 1964 publiceerde hij een samenvatting van de wetenschappelijke activiteit van zijn afdeling — onderzoeksveld, voorhanden zijnde studiemateriaal, wetenschappelijke valorisatie — in *Afrika-Tervuren*, het tijdschrift van het Museum, onder de titel „De wetenschappelijke activiteit van het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika op het gebied van de morele, politieke en historische wetenschappen”.

Marcel Luwel publiceerde veel op zeer uiteenlopende gebieden. Van zijn hand verschenen, in boekvorm of als artikel, studies over H. M. Stanley en zijn tijdgenoten (zijn lievelingsthema), over de medewerkers van Leopold II en over de geschiedenis van het Museum. Hij verleende redactionele medewerking aan tal van koloniale tijdschriften waarin hij onder meer de aanwinsten uit de handschriftenverzameling van de afdeling „Geschiedenis” bekendmaakte. Hij bezat de gave van de synthetische verwoording en kon een ruim lezerspubliek interesseren.

Het veilig stellen voor de toekomst van het historisch erfgoed, met name de documenten en objecten betreffende het koloniale en overzeese verleden die historisch relevant zijn, beschouwde Marcel Luwel als zijn prioritaire opdracht. Naast zijn wetenschappelijk werk ligt hier ongetwijfeld zijn grootste verdienste. Hij maakte daarbij handig gebruik van de gunstige gelegenheden die zich in de nasleep van de dekolonisatie aanboden. Potentiële schenkers die gewerkt hadden in koloniale context of tijdens de jaren die kort daarop volgden, werden aangesproken. Het sensibiliseren van particulieren, organismen en bedrijven met koloniaal verleden vergde heel wat prospectiewerk. Men mag stellen dat toen de basis werd gelegd van de meeste verzamelingen waarover de afdeling „Geschiedenis” thans beschikt.

Aan de ontsluiting van het archief werd veel zorg besteed. In 1954 liet Marcel Luwel in de *Mededelingen der Zittingen van het Koninklijk Belgisch Koloniaal*

Instituut een overzichtsinventaris verschijnen onder de titel: „*Inventaire des archives historiques du Musée royal du Congo belge à Tervuren*”. Voorts publiceerde de Koninklijke Academie voor Overzeese Wetenschappen in 1960 in de *Mededelingen der Zittingen* de „*Inventaire des documents provenant de la mission Frantz Cornet au Congo (1948-1949) et conservés au Musée royal de l'Afrique centrale*”. Luwels voorganger had immers van september 1948 tot maart 1949 in Congo een prospectiereis ondernomen die belangrijke historische documentatie opleverde. Ten slotte publiceerde Luwel in de reeks *Inventaris van het Historisch Archief* van het KMMA analytische inventarissen van de papieren Jules Cornet (1961) en Cyriaque Gillain (1964). Deze breed opgevatte inventarissen gaven een uitvoerig overzicht van het aanwezige studiemateriaal.

Marcel Luwel had begrepen dat, naast de geschreven bronnen die een onvervangbare basis vormen voor iedere studie van historische aard, het fotoarchief een heel eigen bijdrage kon leveren tot de kennis van de geschiedenis van Afrika. Onmiskenbaar speelde hij op dit gebied een pioniersrol. De consultatie van de honderdduizenden fotografische documenten, documentatie die zich uitstrekt van de Stanleyperiode tot de periode van afhaken uit de koloniale tijd, werd aanzienlijk vergemakkelijkt. Tevens publiceerde hij in 1959 een gids teneinde de belangstellenden wegwijs te maken in die toch wel onoverzichtelijke materie: „*Les archives photographiques du Musée royal du Congo belge à Tervuren*” in de *Mededelingen der Zittingen* van de Koninklijke Academie voor Koloniale Wetenschappen.

Een gelijkaardig inzicht lag aan de basis van de belangstelling van Marcel Luwel voor de films die werden gerealiseerd in koloniale context. Van de meer dan drieduizend filmrollen werd in de late jaren zeventig een inventaris opgemaakt en in 1985 publiceerde het KMMA in de *Annalen Historische Wetenschappen* het resultaat van een grondig onderzoek gevoerd door twee Franse vorsers, Francis Ramirez en Christian Rolot, „*Histoire du cinéma colonial au Zaïre, au Rwanda et au Burundi*”.

Marcel Luwel had ook oog voor de culturele geschiedenis van Congo en de beeldvorming over Afrika. Onder zijn impuls werd een interessante collectie kunstwerken aangelegd van Europese kunstenaars door Afrika geïnspireerd en van Afrikaanse kunstenaars die hun voordeel deden met de westerse artistieke technieken zoals het schilderen op doek. Het publiek kreeg de gelegenheid om kennis te nemen van deze kunstuitingen naar aanleiding van een reeks kleine tijdelijke tentoonstellingen die Luwel organiseerde. Zo exposeerden in Tervuren o.a. J. Thiriart, P. Daxhelet, F. Jespers, A. Dupagne, J.-M. Strebelle, M. de Witte, L. Peire,

P. de Vaucleeroy, I. Ianchelevici, F. Hens en L. Dardenne. In de jaren zestig kwamen de Congolese schilders uit de school van Pierre Romain-Desfossés (Elisabethstad) aan bod.

Van grotere omvang en betekenis was de tijdelijke tentoonstelling die in het raam van de zeventigste verjaardag van het ontstaan van de instelling tot stand kwam: „Tervuren en de koloniale tentoonstelling van 1897”, met begeleidende studie van de hand van M. Luwel en M. Bruneel-Hye de Crom, een uitgave van het KMMA.

Ook in de zalen die het Museum aan de ontdekkingen in Midden-Afrika en aan de Belgische koloniale geschiedenis wijdt, evolueerde een en ander tijdens Luwels loopbaan. Toen hij in 1949 in dienst trad, vulde het tentoongestelde materiaal nog massaal de vitrines. Menig „koloniaal pionier” leidde toentertijd familie en vrienden naar het Museum waar „zijn” souvenirs werden geëxposeerd. In de jaren vijftig werd de presentatie van de tentoongestelde voorwerpen vernieuwd. Door een combinatie van foto's en teksten werd gepoogd een didactisch beeld op te hangen van de gehele koloniale en overzeese geschiedenis, vanaf de verkenning van de monding van de Congostroom door Diogo Cão in 1482. Het accent lag uiteraard op de verwezenlijkingen tijdens het Belgisch koloniaal bewind. Een eerste poging tot postkoloniale representatie van de historische materies kwam er pas in de jaren 1973-1974. Al bij al bleef alles toen nog in de geest van de Belgische expansie overzee. Het kan niet gezegd worden dat toen al de noodzaak werd gevoeld om de koloniale materies anders te gaan voorstellen. Vraagstelling en duiding van de diepere problematiek omtrent de vroegere Belgische aanwezigheid in Midden-Afrika waren nog niet aan de orde.

Als een rode draad door de gehele loopbaan van Marcel Luwel loopt de interesse voor de figuur van H. M. Stanley. In 1954 herdacht het Museum de vijftigste verjaardag van het overlijden van de ontdekkingsreiziger en het jaar daarop werd een tentoonstelling gehouden met de „Stanleyana” door de familie geschonken als dank voor de belangstelling door Tervuren betoond. „*Secure Stanley at any price*”. Met dit kort en krachtig advies aan zijn medewerkers sleepte de Londense uitgever Edward Marston in 1872 de publicatie in de wacht van het manuscript van „*How I Found Livingstone*”. Dit zou ook de politiek van Luwel worden. Met de familie bouwde hij gaandeweg een vertrouwensrelatie op. Hij was geregeld te gast op het landgoed *Furze Hill*, dat Stanley in de landelijke gemeente Pirbright in Surrey had gekocht, om er de *Stanley papers* te raadplegen.

Reeds in 1958 kwam majoor Denzil Stanley, de adoptiefzoon van de ontdekkingsreiziger, op het idee

om zijn buitengoed aan de Belgische Staat te verkopen, opdat die er een soort studiecentrum zou inrichten. Dit plan ging evenwel niet door. In 1981 greep Marcel Luwel zijn kans toen Richard M. Stanley, de adoptiezoon van Denzil M. Stanley, die besloten had het archief te verkopen, aan het Museum een *first refusal* voorstelde. Dankzij de interventies van Luwels studiegenoot, Herman Liebaers, toen grootmaarschalk aan het Hof, bij René Lamy, gouverneur van de Generale Maatschappij van België, konden de financiële middelen worden samengebracht. In november 1982 werden de *Stanley papers* met een vliegtuig van de Belgische luchtmacht naar Brussel overgevlogen. De Generale Maatschappij van België was bereid om de collectie aan de Belgische Staat te schenken op voorwaarde dat in Tervuren voor een functioneel onderkomen zou worden gezorgd.

Met ingang van 1 december 1986 werd aan Marcel Luwel ontslag uit zijn ambt verleend. De *Stanley papers* werden uiteindelijk in het voorjaar 1987 aan het KMMA toevertrouwd. Ze werden ondergebracht in een bijgebouw van het Museum, omgedoopt tot Stanley-paviljoen, dat door de Regie der Gebouwen was gerestaureerd en aangepast. Tijdens de officiële opening op 24 februari 1987 werd Luwel in de bloemetjes gezet en werd hem door de Minister van Onderwijs het ereteken van Grootofficier in de Orde van Leopold II opgespeld. Ongetwijfeld vormt de Stanleycollectie het waardevolste archiefbezit dat in Tervuren wordt bewaard en het is onmiskenbaar de grote verdienste van Marcel Luwel dat het Museum thans beschikt over dit merkwaardig fonds over exploratie en koloniale expansie in Afrika. In een tekst, „De *Stanley Papers* van Pirbright naar Tervuren”, die de KAOW in 1984 publiceerde, verklaarde hij nog dat het in zijn bedoeling lag de fundamentele Stanleymanuscripten te publiceren. Dit heeft echter, wegens gezondheidsproblemen, niet meer mogen zijn. Na een lange lijdensweg overleed Marcel Luwel op 16 september 2004 te Ekeren (Antwerpen).

Publicaties: De Limburgers in Congo. Hasselt (1952). — Stanley. Brussel, Elsevier (1959). — Histoire du Musée royal du Congo belge à Tervuren. *Congo-Tervuren*, VI (2): 30-49 (1960). — Considérations sur quelques livres récents ayant trait à Henry Morton Stanley. *Meded. Zitt. Kon. Acad. Overzeese Wet.*, 4: 531-558 (1962). — Kapitein Ernest Cambier te Zanzibar 1882-1885. *Afrika-Tervuren*, VIII (4): 85-97 (1962); IX (1): 11-29 (1963). — (Samen met VERSCHRAEGEN, H.) Frans Hens 1856-1928, schilder van Congo. Tervuren, KMMA, *Historische Wetenschappen*, VI + 100 pp. (1964). — Léopold II et son ami Lord Wolsley. *Afrika-Tervuren*, XI (2): 29-39 (1965). — Gerson von Bleichröder, l'ami commun de Léopold II et de Bismarck. *Afrika-Tervuren*, XI (3-4): 93-110 (1965). — Een voorontwerp van een Congomuseum uit het jaar 1896. *Afrika-Tervuren*, XII (3-4): 57-67 (1966). — Charles Girault et Tervuren. *Afrika-Tervuren*, XIV (1): 9-23 (1968). — Roger Casement à Henry Morton Stanley, un rapport sur la situation au Congo en 1890. *Afrika-Tervuren*, XIV (4): 85-92 (1968). — Un plan d'action contre les esclavagistes, dressé par l'explorateur Hermann von Wissmann. *Afrika-Tervuren*, XVI (3-4): 85-106 (1970). — Een eeuw geleden: „Dr. Livingstone, I presume?”. *Afrika-Tervuren*, XVIII (1): 1-12 (1972). — Le Mexique et l'Afrique centrale ou la carrière aventureuse du lieutenant Jean-Baptiste Wautier (1844-1878). *Afrika-Tervuren*, XX (3-4): 67-110 (1974). — Verney Lovett Cameron ou l'échec d'un concurrent de Stanley. In: La Conférence de Géographie de 1876. *Recueil d'Etudes Historiques*, Acad. r. Sci. Outre-Mer, pp. 57-169 (1976). — H. H. Johnston et H. M. Stanley sur le Congo. *Mém. Acad. r. Sci. Outre-Mer, Cl. Sci. mor. et pol.*, N. S., XLVI (3), 105 pp. (1978). — Enkele randopmerkingen over het einde van Stanley's reis door Afrika en zijn aankomst te Boma op de negende augustus 1877. *Afrika-Tervuren*, XXIV (4): 103-116 (1978). — Henry Morton Stanley en zijn aankomst te Boma op de negende augustus 1877: nog wat illustratief materiaal. *Afrika-Tervuren*, XXV (3): 57-68 (1979). — Quelques notes sur les compagnons britanniques de H. M. Stanley pendant sa grande traversée de l'Afrique, 1874-1877. *Afrika-Tervuren*, XXVI (2): 25-37 (1980). — Henry Morton Stanley en zijn uitgever Edward Marston. *Meded. Zitt. Kon. Acad. Overzeese Wet.*, 27 (4): 569-582 (1981). — Belgisch-Afrika, een summier overzicht van geschiedenis en kunst. In: Oriëntalist en Afrikanisten in de Belgische kunst, 19de en 20ste eeuw. ASLK-Galerij, tentoonstelling Brussel, 14.09.1984-11.11.1984, pp. 103-117 (1984). — (Samen met MARECHAL, P., CORNELIS, S. et al.) Secure Stanley at any price. In: H. M. Stanley. Ontdekkingsreiziger in dienst van de Koning. Tervuren, KMMA, *Annalen Historische Wetenschappen*, pp. 77-79 (1991). — König Leopold II und Hermann von Wissmann. *Beiträge zur deutschen Kolonialgeschichte*, 7, 44 pp. (1993).

11 november 2008.

P. Marechal.

Bronnen: LUWEL, M. 1975. Een kwarteeuw activiteit van de afdeling Geschiedenis van de Belgische aanwezigheid in het buitenland 1949-1974. In: Verslag over het jaar 1974 van het KMMA, Tervuren, pp. 181-195. — VELLUT, J.-L. (dir.) 1996. Bibliographie historique du Zaïre à l'époque coloniale (1880-1960): travaux publiés en 1960-1996. Louvain-la-Neuve/Tervuren, Centre d'histoire de l'Afrique, 325 pp. — MARECHAL, P. 1998. De afdeling „Geschiedenis van de Belgische aanwezigheid overzee”. In: Africa Museum Tervuren 1898-1998, Tervuren, pp. 239-251.